

*Н.І. Загребельна
(м. Київ)*

БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОСВІТЯН КИЇВСЬКОГО НАВЧАЛЬНОГО ОКРУГУ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Розглянуто форми благодійної допомоги освітян Київського навчального округу, визначені прояви власної ініціативи трудових колективів і напрямки інструктивних документів вищих управлінських органів у сфері допомоги фронту.

Ключові слова: *благодійна допомога, освітяни, допомога фронту, Перша світова війна, шпиталі, Київський навчальний округ.*

До серпня 1914 р. людство ніколи не знало більшої війни і страшнішого горя нею породженого. Масштаби Великої війни 1914–1918 рр. зачіпали кожную родину, кожна людина, знаючи чи підозрюючи про тяжкі умови перебування солдата на фронті, прагнула йому допомогти, звеселити його фронтові будні, вселити віру в серце про те, що він на війні не один, про нього знають і намагаються дбати.

У Російській імперії, і зокрема в її українських губерніях, панували давні традиції благодійницької діяльності. В роки Першої світової війни до неї долучалися дуже багато установ та організацій, підприємств і окремих можновладців. Досить значна увагу у науковій літературі присвячена благодійній діяльності Червоного хреста, Союзу земств та міст, великих підприємців, у меншій мірі висвітлено роль освітян у наданні допомоги фронту. Загалом дослідження благодійності є однією з важливих тем української та зарубіжної історіографії, науково-популярних нарисів¹. Деякі аспекти благодійної діяльності висвітлюється також в історичних працях, присвячених проблемами біженства (Л. Жванко, Т. Лазанська), громадської активності й діяльності інтелігенції (І. Коляда), діяльності громадських об'єднань та окремих меценатів (О. Донік), соціального служіння духовенства (Г. Степаненко, А. Стародуб) та ін². Для подальшого розширення наукових знань у сфері благодійності варто виокремлювати аспекти добровільної діяльності окремих соціальних верств і зокрема освітян.

Заклади освіти й установи управління ними, не маючи значних фінансових коштів, намагалися у першу чергу зібрати й передати на фронт різні прояви дитячої творчості, присвяти солдатам, дрібні подарунки від учнівської молоді; організувати фінансову допомогу батьків. Проте, допомога фронту не обмежувалася лише символічними подарунками. Прикладом активної благодійної, чи як сьогодні кажуть волонтерської, допомоги армії Російської імперії були проведені заходи та прийняті рішення освітянами Київського навчального округу (включав Київську, Волинську, Подільську, Чернігівську, Полтавську губернії).

У лютому 1915 р. керівництвом Київського навчального округу було складено список найнеобхідніших речей, які слід зібрати для відправки на фронт у якості великодніх подарунків. Цей список включав перелік 20 найменувань: від льодяників до тактичних ліхтарів і годинників. До добровільного збору таких товарів мали долучитися всі навчальні заклади округу. Акція пройшла досить успішно і лише за одним із документів ми можемо судити про її масштабність та ефективність. Так, початковий навчальний заклад м. Шполи зібрав по 50 одиниць сорочок, кальсонів, онуч, носових хустинок; 50 брусків мила; 72 упаковки тютюну тощо³.

Педагогічний персонал навчальних закладів Київського округу щомісяця постійно робив відрахування із власного жалування, окремі викладачі університету і гімназій влаштовували публічні лекції, доходи з яких ішли на допомогу жертвам війни.

У Російській імперії 20 тисяч освітян було мобілізовано на фронт Першої світової війни. Тільки з початкових міністерських і земських училищ Київського навчального округу відправилися на фронт 318 осіб. 6 серпня 1914 р. при Управлінні цього навчального округу було засновано «Комітет з надання допомоги пораненим та сім'ям військовослужбовців». Наприкінці року Комітет, який поділявся на декілька комісій, складався з 200 членів на чолі з окружним інспектором А. Ліперовським. Першочерговим завданням цього товариства стало влаштування в Києві лазарету для поранених воїнів на 100 чол. Вже 28 серпня лікувальний заклад став до ладу завдяки значним пожертвуванням не тільки почесних попечителів, а й сторонніх приватних осіб, які щиро співчували діяльності Комітету. Одночасно з київським лазаретом він також утримував палату на 10 ліжок у госпіталі міністерства народної освіти у Петрограді. Всього ж у 1914 р. на потреби, пов'язані з війною, цим Комітетом було витрачено 98 тис. руб., у той час як на його рахунок надійшло пожертвувань на суму 201 тис. руб. (у тому числі від навчальних закладів округу усіх рівнів — 58 185 руб.). До Великодня 1915 р. це благодійне товариство організувало також збір і відправку подарунків від навчальних закладів округу до діючої армії — шість вагонів подарунків, які були розподілені між трьома полками⁴.

Керівництво міністерства освіти мало подбати також про додаткові можливі варіанти лікування та оздоровлення поранених воїнів, колишніх освітян і не тільки. Частково цю проблему намагалися вирішити через передачу відомчих санаторіїв під лікувальні заклади, але їх обмежена кількість змусила піти далі. Для тимчасового лікування поранених воїнів планувалося виділити приміщення навчальних закладів розташованих у рекреаційних зонах. Чимало гімназій і училищ округу, насамперед у Києві, надали свої приміщення для воїнів запасу під час їх мобілізації до армії та розміщення лазаретів.

Уже з перших днів воєнних дій на фронті до Києва почали надходити ешелони з пораненими солдатами й офіцерами, яких розміщували в щойно відкритих лазаретах, у першу чергу, у приміщеннях навчальних закладів міста. Зокрема у будинку 2-ї чоловічої гімназії по Бібіковському бульвару, 18 було розташовано лазарет Київського губерньського земства на 200 ліжок, в училищі

імені К. Ушинського по вул. Фундуклеївській, 53 (тепер вул. Б. Хмельницького) — лазарет службовців Київського навчального округу на 50 ліжок. В училищі імені М. Терещенка по вул. Великій Підвальній, 38 розмістилися лазарет імені М. Терещенка на 300 чол. і 3-й етапний Георгіївський госпіталь імені В. і Н. Муравйових-Апостолів на 120 чол., які перебували під особистою опікою імператриці Олександри Федорівни. Щоб зручніше було транспортувати поранених і хворих, від трамвайного кільця на Львівській площі до будинку з лазаретами проклали окрему трамвайну колію⁵.

До лікувальних місцевостей, що теоретично могли прийняти поранених було віднесено: 1) Святошин, 2) Пуща-Водицю; 3) Дарницю; 4) Боярку; 5) Мотовилівку; 6) Коростишів; 7) Славути; 8) Клевань; 9) Шепетівку; 10) Дахнівку; 11) Соснівку; 12) Плюти; 13) Кам'янку на Дністрі; 14) Ворзель; 15) Звенкову; 16) Острог; 17) Межигір'я; 18) Видубицький монастир; 19) Черкаси; 20) Канів; 21) Трипілля⁶.

Одночасно викладачі вищих навчальних закладів міста Києва вживали заходи, спрямовані на забезпечення потреб війни. Так, 27 липня відбулося термінове засідання Вченої ради університету св. Володимира під головуванням в.о. ректора Т. Флоринського. Було вирішено відрахувати 5% від жалування професорсько-викладацького складу на користь сімей, члени яких перебували на фронті, приготувати університетську клініку для прийому поранених воїнів, а нову клініку, збудовану на Бативевій горі, передати в розпорядження місцевого управління Товариства Російського Червоного Хреста. Згодом Фізико-хімічному товариству, яке діяло при університеті, було доручено організувати виготовлення різних медикаментів, постачання яких із-за кордону у зв'язку з війною значно скоротилося, а то й зовсім припинилося. Особливо відчувався дефіцит хлороформу для операцій поранених воїнів, виробництво якого товариством невдовзі було налагоджено⁷.

Робота колективу ще одного відомого київського вищого навчального закладу — Політехнічного інституту — в зв'язку з початком війни обговорювалася на засіданні його Вченої ради 24 липня. Було вирішене питання про забезпечення сімей студентів, мобілізованих до армії, й про влаштування лазарету у приміщенні інституту. Вже до 6 вересня всі центральні корпуси інституту було відведено для розміщення поранених воїнів, а для облаштування госпіталю створено з професорів інституту спеціальну комісію⁸.

У місті постійно відбувалися благодійні концерти, кошти від яких передавалися на допомогу воїнам і членам їх сімей. Зокрема, згідно з повідомленням газети «Киевлянин» за 15 серпня, у міському театрі відбувся великий концерт, доходи від якого (3 тис. руб.) було передано пораненим солдатам. Наприкінці серпня в Педагогічному музеї відбувся благодійний концерт, а 6 вересня в залі Купецького зібрання — літературно-музичний вечір, збір від яких було передано до міського комітету допомоги пораненим воїнам⁹.

Багато студентів, особливо випускників медичного факультету Університету св. Володимира, молодих лікарів виявили бажання служити благородній справі допомоги хворим і пораненим воїнам-співвітчизникам. Серед них був і

майбутній великий письменник, киянин М. Булгаков. 4 квітня 1916 р. він подав прохання на ім'я головноуповноваженого Російського Товариства Червоного Хреста при арміях Південно-Західного фронту, в якому просив надати йому місце лікаря в одному з медичних закладів Червоного Хреста. Прохання Булгакова було задоволене і 6 квітня він був призначений молодшим лікарем передового загону № 60/3, розташованому в Кам'янець-Подільському. Через два місяці його перевели в санітарний госпіталь на ту ж посаду, яку він займав до 13 вересня 1916 р. Цього дня М. Булгаков подав рапорт з проханням звільнити його від служби в Червоному Хресті в зв'язку з призовом на військову службу. (Михайло Булгаков був ратником ополчення II-го розряду). Чимало не тільки студентів, а й учнів гімназій та реальних училищ відправлялися на фронт добровольцями не лише в санітарні частини, а й безпосередньо на бойові позиції¹⁰.

Слухачки Київських вищих жіночих курсів та медичного відділення при них надавали допомогу пораненим і хворим військовим як сестри милосердя, займалися пошиттям білизни для пацієнтів лазаретів. Учениці жіночих середніх навчальних закладів не тільки шили білизну для фронтовиків, а й брали участь у різних зборах пожертвувань на потреби війни.

Як певну форму благодійної діяльності та допомоги фронту можна кваліфікувати залучення учнівської молоді до збирання врожаю з полів. Таку практику почали застосовувати наприкінці 1916 р. — у 1917 р. В умовах нестачі робочих рук на селі вона була досить ефективною, ґрунтувалася на дійсному бажанні допомогти продуктовим забезпеченням армії.

Авторитет освітян, і насамперед у сільській місцевості, влада намагалася використати для додаткового збору фінансів на потреби війни. Вчителів зобов'язували доносити до селян інформацію про випущені облігації внутрішнього займу, переконувати у вигоді, які вони отримують придбавши їх¹¹.

Загалом освітяни, учні та студенти масово долучалися до різних форм благодійницької діяльності, чим надавали значну допомогу армійським частинам. Ініціатива допомагати фронту йшла як знизу (від трудових колективів), так і з циркулярних інструкцій міністерства освіти, попечителів навчальних округів. Століття по тій страшній війні наше суспільство знову відчуває на собі наслідки військового протистояння, а українці гинуть на полі бою. Значних нині розмахів набула громадська допомога армії, це серйозна підтримка, її треба й надалі стимулювати. Однак, як свідчить історичний досвід, жодна благодійна чи волонтерська діяльність неспроможна замінити злагоджений державний механізм забезпечення збройних сил. Попри всю активність благодійних організацій у роки Першої світової війни, солдати російської армії відчували значну потребу у провіанті, медикаментах та інших необхідних речах саме через неефективний державний механізм постачання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

¹ Донік О.М. Діяльність громадських організацій і товариств у справі допомоги військовим та цивільному населенню в Україні у роки Першої світової війни (1914–1918 рр.) // Проблеми історії України XIX — початку XX ст. — К., 2002. — Вип. 4. — С. 155–182; Ореховський В.О. Діяльність Російського Товариства Червоного Хреста у роки Першої світової війни (1914–1917 рр.): Дис. ... канд. іст. наук. — Чернівці, 1997. — 247 с.; Кармалюк С.П. Діяльність організацій Червоного хреста в Україні в 1867–1920 рр.: Дис. ... канд. іст. наук. — Кам'янець-Подільський, 1998. — 183 с.; Сулига І.Г. Південно-Західні комітети Всеросійського земського союзу в Україні на початку Першої світової війни // Проблеми історії України XIX — початку XX ст. — К., 2001. — Вип. 3. — С. 234–239; Головка О.М. Харківське міське самоврядування у 1893–1917 роках: Дис. ... канд. іст. наук. — Х., 1997. — 248 с.

² Див.: Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. — К.: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2013. — 784 с.

³ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України), ф. 707, оп. 229, спр. 2, арк. 119.

⁴ Отчет Попечителя Киевского учебного округа о состоянии учебных заведений и учреждений округа за 1914 год. — К., 1915. — С. 45, 47.

⁵ Отчет о деятельности Комитета при управлении Киевского учебного округа по оказанию помощи раненым и семьям запасных (за время с 1 января по 1 мая 1915 года). — К., 1915. — С. 349.

⁶ ЦДІАК України, ф. 707, оп. 229, спр. 2, арк. 121.

⁷ Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 353, спр. 108, арк. 3, 6.

⁸ Киевлянин. — 1914. — 29 июля; 6 сентября.

⁹ Там само. — 15, 31 августа; 8 сентября.

¹⁰ ЦДІАК України, ф. 719, оп. 2, спр. 1169, арк. 1, 4, 13, 19.

¹¹ Державний архів Одеської області, ф. 304, оп. 7, спр. 66, арк. 438.

Стаття надійшла до редколегії 27.10.2014 р.

БЛАГОТВОРИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПЕДАГОГОВ КИЕВСКОГО УЧЕБНОГО ОКРУГА В ГОДЫ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Рассмотрены формы благотворительной помощи педагогов Киевского учебного округа, определены проявления собственной инициативы трудовых коллективов и направления инструктивных документов высших управленческих органов в сфере помощи фронту.

Ключевые слова: *благотворительная помощь, педагоги, помощь фронта, Первая мировая война, госпитали, Киевский учебный округ.*

CHARITABLE ACTIVITIES OF EDUCATORS KYIV SCHOOL DISTRICT DURING THE FIRST WORLD WAR

The form of charitable aid educators' Kiev school district was considered, determined its own initiative manifestations employees and directions guidance documents of senior management in support of the front.

Keywords: *charity, education, assistance Front, First World War, hospital, school district Kyiv.*